

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 101 (1988)

Rubrik: Istorgia
Autor: [s.n.]

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.04.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Istorgia

L'istorgia dal bain da San Jon sper Scuol

da Marianna Baumhauer

Legiand scrittüras sur da l'Engiadina Bassa, s'inscuntra adüna darcheu indicaziuns, rapports ed infuormaziuns chi concernan il bain da San Jon. Quai m'ha intimà a provar da resümar tuot quistas passadas, tillas mettand in uorden l'üna davo l'otra.

Il bain da San Jon es situà al süd da Scuol, 1466 m sur mar, sün üna terrassa in vicinanza da la via veglia chi maina da Scuol aint in S-charl, e da là sur la Cruschetta, giò'l Vnuost fin a Maria da Munt.

Il prüm manzun cuntschaint da quist bain as chatta pro Goswin, aint il urbari da la clostra Maria da Munt da l'an 1390. Aint ill'ediziun da pader Basilius Schwitzer¹ as chatta quist tschegn sün pagina 96 ed el tuna in latin: «Item Sigfridus villicus prope ecclesiam s. Joannis ultra Kalas (Clüs) dat formas X de uno prato iacente.» La traducziun tuna: «Listess Sigfridus, il paur sper la baselgia da San Jon ultra Kalas (Clüs), dà desch fuormas chaschöl per ün prà in quel lö.»

Seguond quai sto esser stat üna part dal bain da San Jon in possess da Maria da Munt. Dr. Rudolf Olaf Tönjachen² referischa nempe cha Ulrich IV (III seguond Iso Müller) da Tarasp haja regalà l'an 1161 a la clostra Maria da Munt bains da Scuol (pg. 19), lapro probabelmaing üna part dal bain da San Jon.

Erwin Poeschel³ renda attent a listess lö pro Goswin e scriva sün pagina 478: «... id existan amo ils sögls d'üna nav rectangulara cun ün'apsida a mez tschierchel, drizzada vers ost (da quista baselgia o chapella). La ladezza interna da la nav es circa 4,50 m. La lunghezza nu's poja plü constatar. A nord-ost da la chapella as rechatta ün repar raduond d'üna età na plü constatabla (probabelmaing preistoric = notizcha da mai). Da las duos chasas dals Wielands, manzunadas pro Campell⁴ pagina 202 existan amo ruinas.» Ed a pagina 472 annotaziun 2: «P. B. Zierler⁵ die Herren von Tarasp (1908)». Eir qua es manzunà sün pagina 24 San Jon sper Scuol.

Uossa s'alvainta la dumanda discussa tanter istorikers, scha qua, pro'l

bain da San Jon, i pudess esser statta la prüma clostra dals muongs da Maria da Munt, scha forse eir be per ün pêr ans.

Il pader Basilius Schwitzer nomnà survart, d'eira da quist'opiniun. Wilhelm Sidler⁶ pg. 93 scriva in rapport a quista chosa «d'üna tradiziun, seguond la quala il prüm lö da la clostra nu saja da tscherchar i'l cumün da Scuol, dimpersai sün üna terrassa situada süll'otezza, da la vart dretta da l'En». E darcheu vain indichà qua Schwitzer-Goswin¹ pagina 27, annotaziun 1: «Là es situada üna chapella St. Johann cun ün stabilimaint a la veglia cun vouts fermes. Ma tschert esa cha daspö *l'an 1131* la clostra refabrichada (ella d'eira arsa giò) as rechatta a Scuol sves e nun es plü dedichada a San Johannes, dimpersai a la vergina Maria!»

Per resolver la dumanda, scha la prüma clostra dals muongs da Maria da Munt s'ha rechattada a San Jon o na, m'haja vouta a l'archeolog Jachen Sarott. El deriva da quista regiun e cugnoscha quella a fuond. El m'ha dit cha s-chavs nu sajan gnüts fats sü San Jon. Ma our d'aigna esperienza archeologica sapcha'l cha tradiziuns nu vegnan dafatta brich adüna confermadas tras s-chavamaints. Tradiziuns nu sun adüna güstas, surtuot brich sch'els derivan be dal tschientiner passà! In nos cas manca sün quista terrassa üna quantità sufficiainta d'aua, üna aual, ün flüm. I s'ha fuondà clostras adüna be in lös cun aua avuonda.

Insomma, contempland e considerand tuot quista cuntrada, nu's chatta ingüns indizis ad üna cultivaziun da plü bod tras muongs e neir otras indicaziuns a lur activitats. Quistas ponderaziuns mainan dimena adaquella dad ir d'accord cun l'opiniun da pader Iso Müller⁷, ün istoriker conscienzchus. As basand sün stüdis serius da funtanans ed otras ponderaziuns sbütta el la tesa da la fundaziun d'üna clostra in quist lö. Sün quista terrassa esa bler massa disfavuraivel per üna tala fundaziun, improbabla pustüt per benedictins. Qua, da la vart sumbrivainta da la val, s'haja d'inviern be pac sulai. La cuntrada es eir exposta al vent. In Engiadina Bassa daja lös bler plü favuraivels, cun megltras premissas per üna tala intrapraisa. Ils fundatuors da la clostra Maria da Munt, ils Signuors da Tarasp, avaivan sgür esperienza avuonda per eriger lur aigna clostra in ün lö plü adattà. La cuntrada da San Jon nu vain dimena in dumanda sco lö per üna veglia clostra.

Ma talas ponderaziuns sun surplü, schi's considerescha cha'ls Signuors da Tarasp avaivan in tuot lur grand possess da fuond feudataris (fittadins) avuonda. Perquai nun avaivna dabsögn da clamar nanpro benedictins per cultivar lur bains.

Üna ponderaziun chi'd es decisiva es la seguainta: La part plü veglia dal chastè sarà statta fuondada vers la fin da l'11avel secul (Poeschel)³. Il clucher e la chapella dal chastè dateschan da listess temp. Il patrun es Joannes Baptista. L'erecziun da quista baselgina es sgür statta pussibla be cun l'agüd dad Ulrich I (seguond P. Iso Müller) da Tarasp, ovais-ch da Cuoira dal 1089 – 96. Ed Iso Müller: «Die Herren von Tarasp»¹⁸, pg. 59, manaja cha'ls Signuors da Tarasp hajan fuondà eir a Scuol la baselgia e la pravenda. Per lur chapella e per la baselgia a Scuol avaijna dabsögn da preirs, e da quels d'eiran da quel temp be pacs in Engiadina Bassa, siand cha las baselgias plü veglias e sulettas in quista regiun d'eiran da quel temp be a Sent e Ramosch⁸. Perquai han els calmà nanpro eir benedictins¹⁷. Quels pudaivan proveder per la chapella dal chastè. Lur clostra es sgür statta per radschuns praticas a Scuol e na sül bain da San Jon.

Insomma, ils benedictins giaivan aint ed oura sül chastè, ed ils Signuors da Tarasp varan discutà ün bel di cun els, schi füss pussibel da fabbricar eir sül bain da San Jon üna chapella, daspö cha seis provedimaint d'eira sgürà tras ils benedictins.

Sco patrun da quista chapella han els tschernü a «San Jon», impè cha la patruna dals benedictins a Scuol d'eira Sa. Maria, da prüma davent. Ma per che radschun cha'ls paur da quist bain han survgni üna chapella, pudaina be suppuoner.

Probabelmaing staiva quai in connex cun la via chi maina da Scuol in S-charl e cun las minieras. Id as trattaiva dimena d'üna raspada cumposta da passants, mingers, paur, pasters e glieud domiciliada a San Jon.

E darcheu ans maina ün istoriker, pader Albuin Thaler⁸, inavo pro'l citat surmenziunà e fingià nomnà pro Goswin. El scriva inavant: «In plü avaija Scuol amo duos chapellas, da las qualas üna, ecclesia St. Johannis ultra Kalaus, es fingià nomnada aint il urbari da la clostra (Maria da Munt) dal 1390 e sco ‚St. Jon‘ manzunada aint in üna charta da feud dal 1461.»

Dr. M. Valèr⁹ pg. 13 tuorna a dir dal bain da San Jon quai cha P. Zierler scriva: «St. Jon appara l'an 1461 sco bain da feud dal chastè da Tarasp cha Ulrich da Matsch avaija surdat als 29 da settember da listess an al chastlan da Tarasp, Anton Wieland, per 40 Pfund Berner sco fit annual. Co cha'ls Wielands sun gnüts alura proprietaris dal bain da San Jon nun es cuntschaint, probabelmaing tras cumpra.» Plünavant a pg. 13, annotaziun: «... ün prà a San Jon po sainza dubi eir avair gnü la clostra Maria

da Munt, perche cha tanter ils feudataris da la clostra da l'an 1392 appara ün Simon de santo Joanne; Goswin pg. 224.» (Verer survart.)

Tuornain pro'l rapport da pader Albuin pg. 54 ... «L'otra chapella es quella da Sonch Carl aint illa Val S-charl.»

Seguond ravarenda Carl Wieland da Ramosch sun tuottas duos chapellas da listessa età, nempe romanas. Quist stil tendscha pel solit inavo fin al dudeschavel tschientiner. Ma i's sto agiundscher cha'l stil sulet nun es ün'indicaziun exacta pel temp, siand cha illas Alps ils stils s'han mantgnüts plü lönch.

Pader Albuin cuntiuna: (pg. 55) «Peter Fuffa plandscha als 16 da giün 1496 ch'el nu vegna pajà. El d'eira chaplan pro l'uter dal Sonch Michael illa baselgia da Scuol, pro la quala tocca amo ... e l'uter dal Sonch Jon Battista aint illa chapella sur il cumün (San Jon).»



Restanzas da la baselgia medioevala

Pro Nott da Porta¹⁰ pudaina leger: «In Scarl gnivan chiavadas avainas d'argient, chi sun bleras, il bain da Singion es dils Vielands, ingio ed han üna Capella e duos chiasas.»

Eustachius da Stampa¹¹ plandscha l'an 1551 a la majestà reala: «Schabain cha las famiglias Wielandt e Josef Gudenckh (probabelmaing

Gisep Gudench o Gaudenz da Vulpera, maridà cun Anna Wieland l'an 1546) avaiavan il bain San Jon sco feud da la majestà reala, han ils da Scuol tut davent ils terms davo la rain via e sainza la sapchüda dal chastellan da Tarasp, ed els han uschè violà il dret da feud da la majestà reala. Il fit importa adüna amo ot rentschs (Gulden). Quist bain es il plü grand ed il meglder dal Signuradi da Tarasp. Sco fingià indichà survart, ils da Scuol han miss terms l'an 1546 dadaint las saivs dals fittadins e tut davent lur terms da chasas e dal bain sainza acconsentimaint dal chastellan. E l'an 1549 ils da Scuol han eir scumandà als fittadins da schmerdscher laina aint ils gods da San Jon per lur saivs, impè avaiavna fingià adüna il dret da's proveder cun tala. Alura han ils da Scuol implü pretais cun forza ün pegn da 5 rentschs (Gulden). Els han eir fixà sves il pegn pel cas cha lur muaglia fess dan als bains dals Taraspins. A la majestà reala vain dumandà dad intervgnir e da procurar il dret als Taraspins.

Sül bain da San Jon as rechatta üna chapella. Per quella han ils fittadins minch'an pajà al ravarenda da Scuol ün fit, sper il fit pel chastè, nempe incirca nouv mozza üerdi e nouv schöt chaschöl, pussibelmaing ün möz üerdi ed ün schöt chaschöl daplü o damain, quai nu saja. Daspö cha'ls da Scuol han aboli la messa, nu m'esa cuntschaint scha'ls fittadins da San Jon han pajà quist fit eir plü tard al ravarenda da Scuol o al chastellan da Tarasp, o sch'els til han retgnü, voul dir na pajà, causa cha'l ravarenda stuvaiva gnir a San Jon per quista paja üna o duos jadas l'eivna per celebrar la messa, e ch'el nun es plü gnü. Quist fit esa da pretendere dals fittadins da San Jon, perche quai nun es ingün dubi cha'ls cunts da Matsch (a quels toccaiva il signuradi da Tarasp e chi han imprastà il prüm quist bain sco feud ereditari), han sves fixà quist fit in fuorma dad üerdi e chaschöl precis per quista fundaziun, schabain cha aint illa charta da feud da quists fittadins nun esa scrit nüglija. Quai fetsch eu a savair a tuots, perche cha'ls feudataris da Tarasp nun han amo preir, e per quist motiv nu po neir il chapitani mai assister a la messa. I vain dumandà da güdar als Taraspins, per ch'els possan survgnir e mantgnair ün preir cul fit nomnà survart. I füss alura be üna persuna daplü aint il chastè.

Aint illa tuor da la chapella dal bain da San Jon as rechattan eir duos o trais sains, na grands, ma dret buns. Ed eu n'ha dudi cha'ls da Scuol han l'intenziun da tils tour giò per tils vender. Tenor meis parair nun han els ingün dret da far quai, perche cha la chapella cun tuot seis accessoris es fabrichada sainza dubi dad ün respunsabel dal signuradi da Tarasp.

Quist bain nun es nempe amo gnü dat lönch a fit. Il prüm han müdà oura ils possessuors dal signuradi da Tarasp minch'an ils paurs sün quist bain fin ad Anthony Wielandt, il chastellan dals cunts da Matsch. El es il prüm chi ha survgni dals cunts da Matsch quist bain sco feud ereditari.

I vain rovà dad intimar als fittadins da pajar al chastè da Tarasp quist fit da nouv schöts chaschöl ed ot mozza üerdi, chi vain amo debità e da til pajar da quinderinavant minch'an ed eir da discuter culs da Scuol per ch'els nu dannegian la chapella da San Jon, e scha quai es fingià d'vantà, da pisserar ch'els rendan darcheu ils sains, perche cha quista chapella appartegna al bain da San Jon da la majestà reala, premiss ch'els nun and avessan il dret confirmà per scrit. Ma da quai nu saja nüglija. Seguond meis savair es gnü pajà quist fit fingià avant co cha'ls Wielandts han survgni il bain sco feud da famiglia.»

Seguond Andrea Schorta¹² d'eira San Jon, ün bain sper Scuol, plü bod üna pitschna fracziun.

Dr. jur. Paul Valèr¹³ scriva da Baldirun chi'd es penetrà l'an 1621 in Engiadina, ch'el haja lapro devastà Scuol e Scarl ... e probabelmaing eir San Jon.

Eir pader Clemente da Brescia¹⁴ ans fa a savair ün'istorgia dal bain da San Jon: In la cuntrada da Scuol as rechatta ün bain cul nom: Il bain da San Jon. El es situà in ün lö solitari, tanter frus-chaglia e bes-chas sulvadias, dalönch dal territori abità. Qua staiva ün bun hom catolic cul nom Durigo Arquin da San Jon (el deriva da Vulpera)¹⁵. Seguond üsanza da quista cuntrada tгнаiva'l muaglia, e l'an 1629 es capità il seguaint: El avaiva üna pitschna scossa da bescha da quindesch tocs. Cur ch'ella d'eira ün bel di sül pas-ch chasan, es ella mütschida dandettamaing in cuorsa furiosa vi dal prà ed aint il god. Il figl chi perchüraiva la bescha nun ha badà la chaschun da quista fùgia precipitada, causa cha quai es i uschè svelt. El es currü davo la scossa. Ma subit d'eir'la svanida tanter la boscha, ed el nun es stat plü bun da tilla verer. Our d'flà es el tuornà pro seis bap, annunzchand quist incidaint. Lönch tscherchettina insembel, ma els nun han pudü chattar la bescha, neir brich il prossem di. Dürant desch dis tuot la famiglia, las duos figlias ed ils duos figls, bap e mamma, han percurrü tuot la cuntrada, ils gods e las vals intuorn ed intuorn, ma invan. Tuottafat disperats hana stuvü schmetter. Fingià d'eiran passats 13 dis, daspö cha la scossa eira svantada.

Id es gnüda la dumengia, e Durigo es i a Scuol a messa ed a predgia. Davo messa ha'l quintà al pader Donato da Corteno da sia disgrazcha.

Quel til ha tut cun sai aint illa chapella da sia chasa ed ha urà pro'l Segner ed ha eir implorà l'intervenziun dal Sonch Antonius, per cha Dieu fetscha tuornar la bescha. Intant ha Durigo stuvü dir il Bapnos. Alura il pader ha dit a Durigo, til cuffortand, ch'el dessa avoir buna spranza da chattar darcheu la scossa. Ma avant co ir darcheu a tscherchar ün di da l'eivna prosma, dess el urar pro'l Segner ch'El til succuorra ed eir dir il Bapnos.

Il prossem mardi ha fat Durigo sco cha'l pader til avaiva cusglià, e giand davo our d'chasa per ir a tscherchar, ha'l vis a sia granda surpraisa la bescha chi'd es güst ida aint in sia stalla. Amo plü surpraisa d'eira sia duonna refuormada. Ma impè da quindesch beschs sun tuornats be plü quattordesch. La gliעד ha manìa cha lufs hajan s-charpà il besch chi mancaiva. I d'eira nempe cuntschaint cha da quel temp lufs faivan chatscha per quai d'intuorn in quels gods. Els avaivan fingià fat mazzacras, sdrappand bliers beschs, vdellamainta ed otras bes-chas. Amo hoz as nomna üna valetta ourasom il bain da San Jon «la Foura dal Luf».

Id han tut alura quai per ün miracul cha la bescha d'eira tuornada da sai a chasa. (Ma quai nun es singular. Cur ch'ella nu gniva plü imnatschada dals lufs, ha'la savü chattar la via vers chasa.) Quai d'eira güst als *7 d'avuost da l'an 1629*, intuorn mezdi. Nus chattain il medem Durigo Arquin dal bain da San Jon aint illas «Series stipitum consanguineorum communitatis Taraspensis»¹⁵.

Qua es inscrit:

«Familia Udalrici Arquin da *Gulpera*

Udalricus Arquin n. 1590, uxor Barbara da Scuol, heretica, n. 1580
Horum filius:

Nicolaus n. 1618, uxor Catharina filia Stephani Sent, n. 1625 ...»

Quist Udalricus Arquin es identic cun Durigo Arquin da San Jon seguond pader Albuin Thaler¹⁶. El ha scrit quai a meis barba Paul Arquint. Quai resorta eir our dal bös-ch dal perdavants Arquint, miss insembel e disegnà da pader Albuin.

Ma a Tarasp es indichà be ün sulet figl da quist Durigo Arquin da San Jon. Ingio sun seis trais fradgliuns? Siand cha la duonna Barbara d'eira refuormada e da Scuol, esa il plü probabel ch'els d'eiran da la regligiun da la mamma e toccaivan a la pravenda refuormada da Scuol e na a la pravenda catolica da Tarasp. Ma a Scuol mancan la notizchas.

Our d'ün raquint da Chasper Gregori (1888 – 1977, Tarasp), na garanti dal tuot, pudessa resortir cha'l bain da San Jon füss restà ün tschert

temp in possess dals descendents da Durigo Arquin e füss alura gnü vendü. In quel raquint giova üna rolla ün Ulrich Arquint chi d'eira in possess da diversas chasas.

Sco fracziun da Scuol eira i a man a San Jon sco ad otras fracziuns d'Engiadina Bassa. L'istorgia da quellas es statta suvent segnada da suppressiuns davart dals cumüns¹⁹. Quels dovraivan pel solit il scepter cun man ferm. Quist'experienza ha stuvü far eir il bain da San Jon: «In regard al bain da San Jon cuntegna il statut cumünal da l'an 1738 prescripziuns propi severas: Chi chi chasa in San Jon nu dess far daplü laina co oters vaschins, e sch'ün dess o vendess laina ad ün quigiò, schi stuvess el dar 1 R. chasti la chargia, ed eir quel chi la piglia. I nu dessan neir barattar grascha cun da quels da cumün, e quai suot paina da 2 coronas (6 R).

Las 24 vachas dal bain da San Jon avaivan da gnir stadagiadas in Astras Dadoura, sco da vegl innan. Astras Dadoura appartgnaiva da vegl innan a Maria da Munt.» (Uschè referischa A. N. Vital)²⁰. Il bain da San Jon ha fat discuorrer amo üna jada da sai, e quai als 16 gün da l'an 1769: Mastral Men Not Dorta possedaiva da quel temp sü San Jon üna chasa e tablà²⁰. El ha dumandà al cumün da pudair tour laina dals contuorns per cumadar seis tet, ed a medem temp ha'l rovà cha'l cumün til conceda da laschar ir la bescha da cumün per alch nots in seis Prà dal Fop, ün dret derivant dal temp feudal. Ma ils signuors dal terzal han decis cha Dorta stögglia strar giò sia chasa, siand ch'ella nu vegna abitada tuot an. Invezza han els approvà cha'l bescher lascha chomar la bescha da cumün duos nots aint il prà da Dorta. I s'ha fat quai per aldar. Dorta es gnü amo üna jada culla pretaisa da laschar chomar la bescha süin seis prà, cunter bunificaziun dal cumün, sco da plü bod. I til han concess quai, uossa dafatta per trais nots, ma tuot a seis cuosts, sainza agravi dal cumün. Quai es stat als 23 da schner 1771.

In regard a la destrucziun da la chasa da Dorta para quai cha'ls da Scuol hajan quella jada be immatschà. Dal 1779, 8 ans plü tard, existiva San Jon amo adüna, ed il possessur ha ris-chà da dumandar darcheu laina dal cumün per la reparatura da seis tet. Ils da Scuol sun stats güsta da buna glüna e til han accordà quai.

Ma il bun umur nun ha dürà lönch: daspö chi s'avaiva vis quantas plantas chi's douvra per ün tet, e cha'l possessur e seis dschenders s'avaiavan appropriats da massa blera laina, han decis ils da Scuol amo üna jada da desdrüer quella chasa, e probabelmaing ch'els han eir güdà lapro. Be il fuond es restà a Dorta ed a seis ertavels.

L'üsanza da far chomar 2 o 3 nots la malgia da la bescha es gnüda abolida per adüna tras ün pajamaint da 162 R. a Dorta davart dal cumün²⁰. In tuots cas cha Dorta ha «alura disfat la baracca (A. Vital) e manà la laina a Scuol, ed el es sgür stat cuntaint dals 162 R. Vi da las ruinas da San Jon nun as vezza ingüns fastizis da fö o da füm. Quai es il segn cha la chasa es propi gnüda stratta giò. Plü bod d'eira il bain da San Jon plü grand.» (Vital)

A la fin dal tschientiner passà ha acquistà sar Chasper Curdin da Sent il prümaman da San Jon cun il fuond chi appartgnaiva pro. Il bain da San Jon sco tal eira fingia quella vouta divis in plüssas parcelas da differenta proprietà.

Da quel temp as avaiava Scuol-Tarasp-Vulpera sviluppà sco lö da cura ed ils meidis arcumandaivan a lur cliaints da far spassegiadas prolungadas. Ils giasts da cura dal Waldhaus a Vulpera faivan gugent lur spassegiada obligatoria da minchadi a San Jon. La daman bavaivan els l'aua insalada e gegünaivan, e'l davomezdi refaivan els quist dan cun üna marena abundanta. Per quist motiv e per pudair cuntantar lur exigenzas, as decidet sar Chasper Curdin da fabrichar oura l'acla in ün restorant.



Il bain da San Jon intuorn il 1900

Dal 1905 surpigliet alura la famiglia Janett il restorant, il prüm be in fittanza e plü tard cumpret ella la proprietà. Per bliers e lungs ans pisserettan il conjugals Janett pel bun andamaint dal restorant da San Jon, e duonna Maria barmöra as daiva perfin la fadia da far svesa excellenta pastizaria, confitüra e lat asch.

Displaschaivelmaing es il restorant gnü serrà dal 1954.

Uossa abitan là sur stà ils conjugals Andrea e Trudi Janett chi han renovà il stabilimaint ed as allegran da pudair artschaiver pro els lur uffants culs abiadis in vacanzas.

Dal rest nu vulessa mancantar da manzunar cha duonna Trudi Janett as dà granda fadia pel mantegnimaint da las ruinas, tant ch'ella ha perfin fat lavuors da müraider cun agens mans per impedir chi crouda tuot in muschna. Eu am permet da far la dumanda scha quai nu füss l'incumbenza da l'uffizi chantunal pel mantegnimaint da monumaints istorics e da l'uffizi archeologic, chi cun s-chavs scientifics pudess eventualmaing perfin portar a glüm restanzas d'üna colonia preistorica sül Plan da San Jon.

Eu vuless amo ingrazchar a tuot quels chi m'han güdà a chattar il material per quista lavur: a pader Stefan da Tarasp, ravarenda Carl Wieland da Ramosch e sar Niculò Gaudenz da Scuol ed eir a pader Josef da Maria da Munt.

*Traducziun libra da la charta da feud dal 1461 chi
as referescha al bain da San Jon*

Nus, Chastlan da Matsch, cunt da Kurberg, recugnuschain cun quista charta per Nus, nos ertavels e descendents e rendain cuntschaint a scodün chi tilla vezza, doda o legia, cha Nus vain accordà e surlaschè con fuormamaing a la ledscha e dad aigna voluntà a nos stimà, char e fidel Anthoni Wielandt da Mosuatsch, nos administradur da Tarasp, ed a seis ertavels, e confirmain quattras per scrit cha Nus cedain e surdain da san inclet nos bain, nomnadamaing il bain da San Jon, situà sün territori da Scuol in Engiadina (ma appartgnant a nos signuradi da Tarasp) sco bain liber ed independent, seguond la legislaziun dal cuntadi da Tirol, cun agen dret da cultivar e da laschar sco ierta e bain da feud cun tuot seis avantags, drets e giodias e tuot quai chi appartegna pro, cultivà o bricha, cun aua, sauaziun (clamagnuns), auadottels, cun as-ch e pas-ch, cun god

e champ, cun bavun e sortida, cun via e pianch e specialmaing cun tuot quai chi tocca pro seguond dret e vegl'üsanza. Ch'el tegna il bain surnomnà cun tuot quai chi as rechatta intuorn ed intuorn, uschè cha el o seis iertavel posseda, nüzza ja e gioda il bain manzunà cul dret da successiun e cul möd da pajamaint da fit. E ch'el til possa cultivar e runcar, dovrar o na dovrar, til laschar giaschair o til ruellar sco cha quai al para e ch'el retegna per bön, til trattand a sia cunvgnentscha ed a bun rendimaint. El dess damaja pudair custodir il bain ad agen parair e melder savoir seguond ils drets regiunals e sco mincha paur chi ha bains in fitanza.

Percunter, scha'l fittadin surindichà opür ün da seis ertavels vuless vender quists drets da feud o drets da paur üna jada, schi tils sto el offerir il prüm a Nus o a noss ertavels e descendents per üna nouda perners plü bunmarchà co ad otra glied, e quai ün mais avant co metter in vendita. Ma scha Nus nu tils cumprain, schi tils po'l dar a chi ch'el vuol, excepziunà a glied chi ha in sen da restrendscher o da dischminuir noss drets e fits e chi perquai es dad excluder da la cumpra.

E l'avantnomnà Thoni Wielandt o seis ertavel sto pajar pel feud fingià descrit cun tuot quai chi tocca pro per Nus o per noss ertavels e descendents minch'an sco fit a nos chastè da Tarasp al di da San Martin, seguond dret da fit ed üsit regiunal, 40 noudas perner in solita valüta da Meran. Ma scha'l fittadin surmanzunà o seis ertavel nu füss in grà da sbuorsar il fit in munaida bluotta, schi sto el dar listessa valur in buns armaints bovins.

In plü ha il fingià nomnà Anthoni, o seis ertavel, da s'occupar dal mantegnimaint e dal bun stadi, saja dal bain stess scopür dal stabilimaint, per ch'els nu croudin in malura. Lapro dess el restar fidel a Nus ed in seguit a noss ertavels e descendents, serviziaivel ed obediaint ed adüna pardert ad agir ed a far tuot quai cha vasals sun debits ed obliats invers lur suveran da feud, seguond la legislaziun dal pajais. Nus, nomnats da Matsch, noss ertavels e descendents, garantin perdavo da'l vulair esser buns e vairs protectuors, defensurs e pledaders davant güdisch, saja ecclesiastic sco secular, e da til sustegner scha mâ ch'el avess d'avair dabsögn da nos agüd.

In buna fai

Documentà tras quista charta, sigillada cun nos agen sagè, qua attachà, e datada al di da Sonch Michèl da l'an 1461 davo la naschentscha da Cristus.

Funtanas

- ¹ P. Basilius Schwitzer, *Urbaris, Puntina 1891*: pg. 96 *ed* introducziun a Goswin: Schwitzer-Goswin pg. 27; Goswin pg. 224.
- ² Dr. Rud. Olaf Tönjachen, *Baldriun und die drei rätischen Bünde (Dis.)*; *Die Edlen von Tarasp, ihre Klostergründungen, Schenkungen und ihre Erben* pg. 19.
- ³ Erwin Poeschel, *Die Kunstdenkmäler der Schweiz, tom III, Kanton Graubünden*, Birkhäuser Basel 1940; pg. 478 e pg. 472.
- ⁴ Ulrici Campelli, *Raetiae alpestris, topographica descriptio. 1573*, herausgegeben auf Veranstaltung der Schweizerischen geschichtsforschenden Gesellschaft von C. J. Kind, Staatsarchivar des Kantons Graubünden, Basel 1884, Verlag von Felix Schneider (Adolf Geering).
- ⁵ P. B. Zierler, *Die Herren von Tarasp*, in *Forsch. u. Mitt. zur Geschichte Tirols u. Vorarlberg*, V. Jahrgang, 1. Heft (1908) pg. 24/25.
- ⁶ Wilhelm Sidler: «Münster-Tuberis, eine karolingische Stiftung, Jahrbuch für Schweiz. Geschichte XXXI Bd. 1906 Zürich», pg. 93.
- ⁷ «Wo stand das Kloster in Schuls?» von P. Iso Müller, *Bündner Monatsblatt*, Chur, Januar/Februar 1979; pg. 27.
- ⁸ Pater Albuin Thaler: «Tarasp oder die Kapuziner-Mission im Unterengadin» 1914 Innsbruck; pg. 53/54/55.
- ⁹ *Schloss und Herrschaft Tarasp. Die Herren von Tarasp im Mittelalter und ...* von Dr. M. Valèr.
- ¹⁰ *Chronica Rhetica oder l'istoria dal'origine, guerras, alleanzas et auters evenimaints da nossa chiara Patria, la Rhetia, our da divers Authurs componüda da Nott da Porta V.D.M., Scuol anno MDCCXLII*; pg. 29.
- ¹¹ «Handlung Tarasp contra Schuls» von Eustachius von Stampa, Pflugsverwalter zu Tarasp, 1551, (Manuskript 76 S. im Staatsarchiv Wien, *Acta Helvetica*, fasc. 12) Artikel von Dr. Paul Gillardon, *Chur, Bündner Monatsblatt* Nr. 6/7, Juni/Juli 1958; pg. 202/203.
- ¹² Andrea Schorta, *Über Ortsnamen des Unterengadins, Clubführer durch die Bündner Alpen IX. Band: Unterengadin (1946)*, Separatdruck pg. 365.
- ¹³ Dr. jur. Paul Valèr, *Die Entwicklung der hohen Gerichtsbarkeit und die Ausbildung der Lehenshoheit im Unterengadin unter Mitberücksichtigung des Münstertales und des Vintschgaus*, S. 89.
- ¹⁴ «*Istoria delle missioni ...*» da P. Clemente da Brescia, Trento 1702; pg. 57/58.
- ¹⁵ «*Series stipitum consanguineorum communitatis Taraspensis*» da P. Peregrino Tauferense, anno Domini 1750, *pravenda Tarasp*; pg. 7.
- ¹⁶ *Charta da Pader Albuin Thaler dals 15 d'october 1943 a meis barba Paul Arquint, ün frar da mia mamma, in possess da meis cusdrin Paul Arquint a Fribourg.*
- ¹⁷ P. Albuin Thaler, *Geschichte des Bündnerischen Münstertales*, Augustinus-Druckerei, St. Maurice 1925, pg. 28/29.
- ¹⁸ P. Iso Müller, *Die Herren von Tarasp*, Desertina Verlag Disentis 1980; pg. 59.
- ¹⁹ Jon Mathieu, *Bauern und Bären: Octopus 1987* pg. 194/195
und Jon Mathieu: *Eine Region am Rand: Das Unterengadin 1650 – 1800; Studien zur Ökonomie. Unveröffentlichte Lizentiatsarbeit, Bern 1980*
und Jon Mathieu: *Eine Region am Rand: Das Unterengadin 1650 – 1800. Studien zur Gesellschaft. Unveröffentlichte Dissertation Bern 1983.*
- ²⁰ Andri Vital: *Tschient ans da vita ed economia della (hon.) comunità da Scuol, 1727 – 1827*; *Fögl d'Engiadina* 1927 Nr. 66; 1928 Nr. 26.

